

2. Б.С. Українські видавництва в 1928/29 році//Червона преса. – 1929. – С. 51-53.
3. Видавництво "Український робітник". Каталог. – Х., 1924. – 110 с.
4. Голубенко П. Україна і Росія у світі культурних взаємин/П. Голубенко. – К.: Дніпро, 1993. – 366 с.
5. Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сб. материалов 1917-1941. – К., 1985. – 478 с.
6. Козаченко А. Книжкова продукція УСРР (1923-1926)/А. Козаченко //Бібліологічні вісті. – 1927. – № 2. – С. 24-45.
7. Левчук О.М. Книгоспілка: Становлення кооперативного книговидання в Україні/О.М. Левчук. – К.: Наук. думка, 1992. – 182 с.
8. Скрипник Т.О. Становлення видавничої системи в Українській РСР/Т.О. Скрипник//Теорія та історія радянської книги на Україні: Зб. наук. праць/Ред. кол. Б.П. Ковалевський (від. ред.) та ін. – К., 1983. – с. 66 -82.
9. Тимошик М. Видавнича справа в Україні за радянської доби (1920-1990): організаційний аспект/М. Тимошик//Вісник Книжкової палати. – 2004. – №2. – С.40-45.
10. Фідельман Б. Українські книжкові видавництва в 1928/29 році/Б. Фідельман//Радянський книгар. – 1930. – №13-14. – С.8-11.
11. Хроніка/Радянський книгар. – 1929. – №2. – С.20-26.
12. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВОВ України). – Ф.166. – Оп.6. – Спр. 724. – 125 арк.
13. ЦДАВОВ України. – Ф.177. – Оп.1. – Спр.1801. – 296 арк.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2493. – 232 арк.
15. ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 2695. – 71 арк.

Моторна І. В.

УДК 94(477.74=135.1)"1941-1944"-054.75

ПИТАННЯ РЕПАТРІАЦІЇ РУМУНІВ У ТРАНСІСТРІЮ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Стаття розкриває питання репатріації румунського населення в 1942-1944 рр., які проживали на схід від Південного Бугу. На основі румунської історіографії та джерельної бази Державного архіву Одеської області висвітлюється процес репатріації, кого саме переселяли та в які регіони.

Ключові слова: Трансїстрія, колонізація, репатріація.

Трансформація Румунії в моноетнічну країну була одним з головних напрямів політики уряду І. Антонеску. Прийняті міри по відношенню до етнічних меншин та зовнішні впливи Румунії були пов'язані саме з інтересом створення етнічної однорідності. Перш за все обговорювалося питан-

ня обміну населення з сусідніми країнами. Це означало приїзд в Румунію румунів, що проживали в цих країнах і виїзд з Румунії національних меншин. Також почали піднімати питання про переїзд до Бессарабії, Буковини та Трансністрії румунів з територій на схід від Буга. Переселення до Трансністрії румунських родин може говорити про те, що уряд таким чином намагався румунізувати окупаційну територію.

Вивчаючи архівні джерела та доробок румунської історіографії можна проаналізувати процес репатріації румунів зі сходу від Буга, кого саме репатріювали, куди їх переселяли. Перш за все, дані питання розглянути у соціолога А. Голопенції [3], який очолював групу по запису румунів на території межиріччя Дністра та Бугу в 1941-1943 рр. та на території на схід в роки війни, а також у сучасних дослідників В. Акіма [1] і Р. Соловей [4]. Проблеми репатріації розглядав у свій час також радянський дослідник І.Е. Левіт [5], піднімав питання і О. Даллін [2]. В статті використана джерельна база Державного архіву Одеської області, фонди Головної реєстратури та дирекції праці, де представлені звіти комісії репатріації, переписки та списки румунів.

Загалом прагнення привезти в країну етнічних румунів з СРСР існувало з початком війни проти Радянського Союзу. Маршал І. Антонеску ще восени 1941 р. дав наказ Центральному інституту статистики перерахувати румунів по той бік Дністра для репатріації. Вона повинна була початися 1 березня 1942 р., але в умовах війни роботи по ідентифікації були утруднені. На схід від Буга ці роботи почалися лише в серпні 1942 р. Праця груп спеціалістів не обмежувалася тільки ідентифікацією. Були складені соціологічні, лінгвістичні, етнографічні, антропологічні анкети для румунських громад від Дністра до Криму і Кавказу [1, с. 404; 3, с. 58-60].

У такий спосіб цивільне Губернаторство також сприяло безпеці румунського елемента по ту сторону Буга, ініціюючи для цього домовленості з урядом Німеччини по репатріації румунів зі сходу від Буга. Відповідно з кондуктором країни, для вирішення питання румунів зі сходу від Буга Рада міністрів прийняла відповідні заходи. Так, губернатор Трансністрії Г. Алексяну запропонував таке вирішення питання: домовленість з керівництвом Райха для признання румунської общини на схід від Бугу та гарантування рівного відношення з німцями; створення комісаріату румунів по той бік Буга з резиденцією у Первомайську, яке б функціонувало під керівництвом цивільного губернатора Трансністрії й визнане німецькою владою; відкриття румунських шкіл з місцевими вчителями за гроші губернаторства Трансністрії [4, с. 93].

У результаті проведеної роботи були ідентифіковані 150 тис. румунів на території німецької зони окупації. Держаний підсекретаріат по румуні-

зації, колонізації та інвентаризації отримав наказ від І. Антонеску приготувати переселення румунів. На основі підсекретаріату була створена комісія для репатріації, яку очолив І. Араме [3, с. 67; 1, с. 405]. Вже в листопаді 1941 р. були зареєстровані перші особи, які приїхали в Трансністрію. 12 листопада 1941 р. воєнно-цивільний комітет по адміністрації Бессарабії, Буковини і Трансністрії (КББТ) розглядав запит від 126 румунських родин з комуни Дунаївка (біля Мелітополя) на повернення в Бессарабію [4, с. 93].

Комісія для репатріації керувалась наступними нормами: 1) можуть бути репатрійовані тільки ті румуни, які не скомпрометували себе в комуністичній діяльності; 2) ті, що були депортовані в період 1940-1941 рр.; 3) ті, що виїхали за своїм бажанням чи компрометували себе в антирумунській діяльності під час окупації не можуть бути репатрійованими; 4) людей з цієї категорії, які вже, можливо, були репатрійовані, необхідно судити чи навіть відправити назад до райхкомісаріату України; 5) румуни, що були депортовані далі від Буга, можуть бути репатрійовані після серйозної перевірки, але тільки в Трансністрію у румунські села; 6) румуни з попереднього пункту не повинні колонізуватися в Бессарабію [7, арк. 190].

Для репатріації необхідно було мати також наступні документи: сертифікати, які підтверджують етнічну приналежність; документи, які дають змогу зрозуміти причини виїзду з Румунії; сертифікати, що засвідчують, які близькі родичі проживають в тій місцевості, куди проситься репатріант, чи порядні вони румуни та зможуть ці родичи утримувати репатріантів; а також медична довідка [6, арк. 283].

Комісією були висвітлені також такі питання: по-перше, репатріація румунських етнічних груп, знайдених в різних місцевостях на схід від Буга, що проживали там до 1918 р.; по-друге репатріація румунів з Бессарабії та Буковини, депортованих чи мобілізованих в Червону армію з 1940 по 1941 рр. та тих, що за своїм бажанням перейшли до лав армії; переселення мешканців Бессарабії та Буковини чи інших регіонів Румунії, що поїхали в Російську імперію до 1917 р. та які мають в Румунії родичів і бажають повернутися до них. Згідно програми уряду, приїзд в країну цих елементів повине здійснюватися лише при переселенні їх в Трансністрію [7, арк. 191].

Етнічне походження повинне виявлятися, окрім вище зазначених документів, також через знання та використання в побуті румунської мови, по румунським прізвищам, так наприклад: Ресмеріца, Беженару та ін., скорочені прізвища Буран для Буруяну з українським закінченням (Попа став Папов), з польським закінченням (Негреску змінилося на Негрецькі),

з румунського прізвища перекладені на українську – "Зайчик", що є не що інше як "Єпурь", так і "Зозуля" – "Кук" [7, арк. 194].

Для румунського уряду були актуальні проблеми щодо повернення саме того населення, що було депортоване в радянські часи. Ставилось за мету як скоріше повернути цих громадян. Для переїзду їх через Буг в Трансністрію були призначені пункти переходу в Голті та Варварівці, а для переходу через Дністер в Бессарабію та Буковину – в Тирасполі [7, арк. 192].

Також треба зауважити, що репатріація румунів, які знаходилися в радянській Росії до 1918 р. та які просили з'єднатися з родинами, що залишилися в Румунії, здійснювалися лише через індивідуальні прохання та вирішувалося тільки Центральною комісією по репатріації [7, арк. 194].

Румуни приїжджали з таких регіонів як Крим, Кавказ, Кубань, Запорізька, Дніпропетровська, Харківська та Миколаївська області. Про це свідчать списки репатріантів, що прибували в Голту та Тираспіль, а також дослідження груп інституту статистики, які виявляли румунські села в цих регіонах [8, арк. 12, 13; 10, арк. 3, 4, 7].

У діяльності комісії були помічені і провали, які фактично породжували проблеми для людей, що приїхали. Так можна навести наступний приклад: в червні 1943 р. привезли в Могилівський повіт близько 200 родин з Кубані та 300 з Криму. Мотивуючи, що умови проживання жахливі, вони звернулися до маршала І. Антонеску зі скаргою, в якій говорилося: "(...) нам пообіцяли, що ми приїдемо до Бессарабії, де нам буде все надано (...). Але зараз нас привезли до Могилева (...) та проживаємо в таборах по 4-5 родини (...) наближається зима, і ми не підготовлені до неї продуктами (...) багато з нас не мають теплого одягу та взуття. Не маємо роботи за спеціальністю, а для селян навіть нема де жити (...). В даний час у нас нема нічого, і ніхто не звертає уваги на наші питання та прохання..." [4, с. 95-96].

На пропозицію кабінету Бессарабії, Буковини та Трансністрії, в червні 1943 р. комісія, що була створена з представників Ради міністрів, провела перевірку та констатувала наступне: на червень 1943 р. були евакуйовані близько 5 тис. чоловік, з яких 4617 – у Трансністрію, а інші – в Бессарабію в комуни Сарата (Кілійський повіт) та Фріендесфельд (повіт Четатя-Албе, сучасний Білгород-Дністровський район). Румуни, які були репатрійовані у Трансністрію, заселені в наступних комунах: Хиржеу, Серецей, Катеринівка, Белочь, Михайлівка, Кодима, Серби, Слобідка, Французка (Рибницький повіт). Родинам було надано господарство [4, с. 96; 9, арк. 36].

Відповідно, для румунів були очищені села від українців (здебільшого вони були з Рибницького повіту) та поселяли їх до Очаківського і Олек

сандерфельдського районів Очаківського повіту. За архівним джерелами, кількість евакуйованих на 1 червня 1943 р. нараховує 2709 чол. За словами членів комісії, евакуація українців пройшла нормально, на нових місцях проживання забезпечувалися умови проживання. Критерієм, який ставав винятком для евакуації деяких українців було 25% румунської крові (дідусь чи бабуся були румунами). Також не підлягали виселенню: трактористи, ремісники, спеціалісти та працівники фабрик [10, арк. 43-45]. Але румуни, репатрійовані в Рибницький повіт, не були заселені компактною групою. За виключенням комун Хіржеу, Серецей та Михайлівка, в інших місцевостях вони були розміщені як меншина серед українського населення. Наприклад в комуні Белочь, за підрахунками, з 1288 жителів 367 були румунами, 965 українцями, 13 росіян, 2 поляка та 1 грек. В комуні Катеринівка мешкало 126 румунських родин та 600 українських, а в комуні Кодима, Серби, Слобідка, Французка частка румун складала 20-25% по відношенню до українського населення [4, с. 96-97]. При цьому румуни, що приїхали з міст та були працівниками заводів, заселялися в селах, де не мали роботи. Були зафіксовані окремі випадки погроз зі сторони українців на адресу румун. Також констатувалося, що разом з українцями були помилково евакуйовані і частина місцевих румунів [4, с. 97].

Великою проблемою, з якою стикалося більшість репатріантів, була відсутність одягу та взуття для зими. Комісія ініціювала серію пропозицій: урегулювання в міській та сільській місцевості кількості репатріантів, створення нових сіл. Відкривалися нові школи, оскільки велика кількість репатрійованих румунів не могли писати та читати на латиниці, організація церковних служб, відкриття будинків культури та бібліотек, які мали вигравати найважливішу роль в духовному розвитку, створення комісій із репатріантів, яка продовжить відновлення всіх свідоцтв особи та громадського стану (народження, хрещення, сімейне положення, смерті); створення комісії для вивчення питання шкільної освіти [4, с. 97].

Підсумовуючи, варто відзначити, що репатріація румунів зі сходу від Бугу проходила румунським урядом протягом 1942-1943 рр., хоча перші репатріанти з'явилися в жовтні 1941 р, але для їх прийняття не була готова адміністрація в Трансністрії. Вони розселялися здебільшого в Рибницький повіт, були також випадки, коли приїжджих поселяли на деякий час в Могилівський повіт. А звідси в той самий час евакуювали українське населення, яке вивозили до Очаківського повіту. Основними регіонами, звідки приїжджали румуни, були Крим, Кубань, Кавказ, Харківська та Запорізька області. В Трансністрії вони стикалася з цілою низкою проблем, серед яких найнагальнішими виявлялися нестачі їжі, одягу та взуття, не

вистачало робочих місць, і особливе – не завжди привітна зустріч місцевого населення. Отже, проблема репатріації лише починає вивчатися в українській історіографії, і залишається ще багато відкритих питань та недосліджених аспектів. Зокрема, вивчення фондів по даній проблематиці, що зберігаються в Одеському архіві.

Motornaya I. V.

THE QUESTION OF REPATRIATION OF ROMANIANS IN TRANSNISTRIA: A STATEMENT OF THE PROBLEM

Article reveals the question of repatriation of the Romanian population in 1942-1944, who lived east of the Bug. On the basis of the Romanian historiography and the source base of the State Archives of Odessa region shows the process of repatriation, who was resettled in what regions.

Key words: Transnistria, colonization, repatriation.

Моторная И. В.

ВОПРОС О РЕПАТРИАЦИИ РУМЫН В ТРАНСНИСТРИЮ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

Статья раскрывает вопрос о репатриации румынского населения в 1942-1944 гг., которые проживали на восток от Южного Буга. На основе румынской историографии и источниковой базы Государственного архива Одесской области освещается процесс репатриации, кого именно переселяли и в какие регионы.

Ключевые слова: Транснистрия, колонизация, репатриация.

Джерела та література

1. Achim V. Proiectul Guvernului de la București vizând schimbul de populație româno-ruso-ucrainean (1943) // Revista istorică. – Т.9. – №5-6. – 2000. – Р. 395-421.

2. Dallin A. Odessa, 1941 – 1944. A Case Study of Soviet Territory under Foreign Rule. With an Introduction by Larry L. Watts. – Iasi, Oxford, Portland: The Center for Romanian Studies, 1998. – 296 p.

3. Golopenția A. Români de la est de Bug. Volumul editat, cu introducere, note și comentarii de Prof. Dr. S. Golopenția. – Vol. 1. – Editura Enciclopedică, 2006. – 615 p.

4. Solovei R. Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic și cultural (19 aug. 1941 – 29 ian. 1944). – Iași, 2004. – 182 p.

5. Левит И. Е. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1. IX. 1939 – 19. XI. 1942). – Кишинёв: Штиинца, 1981. – 391 с.

6. Державний архів Одеської області (далі ДАОО). – Ф. Р-2242. – Оп. 1. – Спр. 1498. – 343 арк.

7. Там само. – Ф. Р-2264. – Оп. 1. – Спр. 5. – 318 арк.

8. Там само. – Спр. 16. – 116 арк.

9. Там само. – Оп. 2. – Спр. 24 с. – 111 арк.

Синявська О.О.

УДК 94 (477.74):378.4

ПРОЕКТИ ЗАСНУВАННЯ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В СЕРЕДИНІ ХІХ СТ.

У статті проводиться аналіз відомих в історіографії проектів заснування Новоросійського університету в 1840-х – на початку 1860-х років. Простежується хронологія їх створення, розкривається зміст та визначаються характерні риси проектів.

Ключові слова: Новоросійський університет, проекти, ХІХ ст., Одеса.

На середину ХІХ ст. південь України представляв собою досить розвинутий в економічному, соціальному та культурному аспектах регіон. На початок 1850-х років тут діяли декілька гімназій, Інститут шляхетних дівчат, повітове училище, низка приватних пансіонів та парафіяльних початкових училищ, але гостро відчувалася потреба у заснуванні університету як вищої ланки освіти. Рішельєвський ліцей, який певний час відіграв роль вищого навчального закладу, поступово приходив в занепад і вже не відповідав освітнім вимогам часу.

Мета статті – проаналізувати всі відомі проекти заснування Новоросійського університету, які існували в 1840-х – на початку 1860-х років. У зв'язку з цим ставляться наступні завдання: прослідкувати історіографічну традицію у висвітленні даного питання, визначити кількість проектів, хронологію їх створення та авторів, дослідити наявні тексти, проаналізувати відмінності та характерні риси проектів, відзначити найбільш дискусійні питання.

Історіографія питання щодо проектів заснування Новоросійського університету незначна. Певна інформація представлена в дослідженнях з історії університету. Чільне місце серед них належить першій праці з історії університету – "25-летие Императорского Новороссийского университета", автором якої був відомий історик – професор О.І. Маркевич. Перший розділ праці присвячений історії перетворення Рішельєвського ліцею в Новоросійський університет [14]. Розглядаючи навчальний процес в ліцеї протягом кінця 1850-х – початку 1860-х років, історик наводить відомості про ті проекти заснування університету, які склалися і обговорювалися серед викладачів ліцею.